

HIT, VALAMINT TÜRELEM AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGBEN FAITH AND PATIENCE IN THE PRINCIPALITY OF TRANSYLVANIA

Szentpáli-Gavallér Pál*

„A vallás a sors, az egzisztencia élményének a reflexe, életuralójelképek rendszere. Életünk minden ízében vallásos jellegű.”¹

Abstract

The Roman Catholic religion played a dominant role in the history of the Principality of Transylvania, which was formed by the Treaty of Speyer, but the first time in medieval Europe that religious freedom was guaranteed was in 1568 at the Diet of Torda, where, in addition to the Roman Catholic religion, Lutheran, Calvinist and Unitarian religions also played role in the Principality. And thanks to religious freedom, culture flourished in the Principality of Transylvania.

Keywords: Principality of Transylvania, religious freedom, Roman Catholic, Lutheran, Calvinist, Unitarian

Kulcsszavak: Erdélyi Fejedelemség, vallásszabadság, római katolikus, lutheránus, kálvinista, unitárius

1. Bevezetés

A tanulmány megírását indokolja a 2038. év csendes közeledése. Hazánkat az 1038-ban elhunyt és 1083-ban szentté avatott I. István királyunk – koronája, mint szimbólum felajánlása révén – szintén felajánlotta Szűz Máriának, ennek következtében ezzel a tulajdonképpeni szakrális aktussal a létrejött magyar állam Regnum Marianummá változott át. A katolikus vallás nem csak a Magyar Királyságban, hanem az abból a Speyeri Szerződéssel formálódott Erdélyi Fejedelemség történelme során is meghatározó szerepet játszott, erre jó példa a Báthoryak szerepe, akik közül kiemelkedett Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem, valamint más főúri családok, például az Apor család.²

---

* Jogász, okleveles történész, főiskolai végzettségű közgazdász, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, harmadéves levelező tagozatos PhD-hallgató, pal.szentpali-gavaller@mfi.gov.hu. Témavezető Dr. Petrasovszky Anna, egyetemi docens, Jogtörténeti Tanszék, Miskolci Egyetem.

¹ TÓTH Miklós: *Intellectus Querens Fidem Contemplatio* Claudiopoliensis Kolozsvári elmélkedés, in: *Filozófia és teológia a magyar eszmetörténetben* (szerk.: Veres Ildikó – Demkó Sándor), Miskolci Egyetem – Babes–Bolyai Egyetem, Miskolc – Kolozsvár, 2000, 66. (A szerző véleménye szerint „Istennek mindenre van – legalább – egy cáfolata.”).

² BIRÓ Vencel – BOROS Fortunát: *Erdélyi katolikus nagyok*, Kolozsvár, Szent Bonaventura Könyvnyomda, 1941, 14–21, 31–34, 76–80.

Az egyházat sem kerülték el a viharok, mert bekövetkezett az 1054-es nagy egyházszakadás, amelynek következménye volt a nyugati (római katolikus) és keleti (ortodox) egyházak kialakulása, azonban a nyugati egyház sem maradt intakt, gondoljunk csak a pápaság és császárság harcára, a Róma és Avignon közötti ellentétre, majd a huszitizmusra, valamint a reformációra.

További indokául szolgál e tanulmány megírásának a több vallás kialakulásával kapcsolatosan az a tény, hogy – eltekintve a Mediolanumban 313-ban kiadott ediktumtól – a középkori Európában elsőként 1568-ban a tordai országgyűlésen foglalták írásba a vallásszabadságot, így ilyen értelemben is egyedülállónak tekinthető az Erdélyi Fejedelemség államalakulata. Ehhez képest pár évvel később köztudott, hogy hogyan zajlott le Szent Bertalan éjszakája, francia hugenották menekülését eredményezve.³ A „rossz” néha „jóra” tud fordulni – legfőképpen Isten kegyelméből –, mert a menekült hugenották Európa-szerte, így Erdélyben is gyarapították a kultúrát.⁴

Az erdélyi államalakulat egyedülállóságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az egész állam területén több településen egymás mellett békésen éltek és működtek a különféle egyházak és azok oktatási intézményei.⁵

2. A középkori magyar szabályozás

Az immáron fél évezrede bekövetkezett lutheri, valamint az azt követő kálvini reformáció eleinte óriási ellenállásba ütközött a Magyar Királyságon belül, amit jelez ezzel kapcsolatos jogalkotás és jogi szabályozás.⁶

Az 1523. évi LIV. törvénycikknek már a címe is sokatmondó, amely szerint a lutheránusok és azok pártfogói megbüntetendők, a büntetési tétel sem elhanyagolható, ugyanis a dekrétum előírja, hogy a római katolikus vallású magyar királynak minden lutheránust és azok pártfogóit, valamint a felekezetükhöz ragaszkodókat, mint nyilvános eretnekeket és Szűz Mária ellenségeit halállal és teljes jószágvesztéssel kell büntetni.⁷

A korszellemet nem hazudtolta meg az 1525. évi IV. törvénycikk sem, amely előírja a lutheránusok megégetését, s bizonyos értelemben szabad utat nyitott az idegen nemzetből származó tisztviselők elmozdításának, valamint helyükre magyarok helyezését rendeli el. E jogszabály azért is érdekes, mert a Fuggerek és más idegen származásúak gazdasági terjeszkedésének próbál gátat vetni, és mert az ország kincstárát nyilván kimerítik és kiviszik az országból,⁸ viszont a szabályozás nem kategorikus és megtalálható benne a rugalmasság,

³ Fontos arra is utalni, hogy – igaz néhány évvel később, de – francia földön is meggyökerezett a vallásszabadság IV. Henrik francia király nantes-i ediktumának köszönhetően.

⁴ Vö.: TÓTH Zsombor: Hugonották és hosszú reformáció Erdélyben, *Irodalomtörténeti Közlemények* 2021/2, 156–157.

⁵ HERMANN Gusztáv: *Székeludvarhely művelődéstörténete*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1993, 34–46.

⁶ KOVÁCS Ferenc: *Egyetemes és részszerű egyházjog alaptanai, különös tekintettel a Magyarhoni prot. egyházakra, Debreczenben és Nyiregyházán*, ifj. Csáthy Károly, 1870, 45.

⁷ „1523. évi LIV. törvénycikk a lutheránusok és azok pártfogói megbüntetendők

Méltóztassék a királyi felségnek, mint katolikus fejedelemnek, minden lutheránust és azok pártfogóit, valamint a felekezetükhöz ragaszkodókat, mint nyilvános eretnekeket és a boldogságos szűz Mária ellenségeit halállal és összes javaik elvételével büntetni.”

Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1000–1526. évi törvénycikkek (szerk.: Márkus Dezső), Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899.

⁸ Ebben a vonatkozásban – a politikai állásfoglalás szándéka nélkül, de jogász-közgazdász-történész szerzőként megállapítható –, hogy az akkori protekcionista politikához hasonlóan a jelenlegi magyar politika is védi a magyar állam gazdasági és egyéb érdekeit.

hiszen előírja, hogy ha az idegen nemzetbeliek az országnak szolgálni akarnak, akkor a megszokott ellentételezésért szabadon jöhetnek be az ország területére és alkalmazni is kell őket. A jogszabály elrendeli, hogy a lutheránusokat mind ki kell irtani az országból, ennek következménye, hogy bárhol is található a lutheránusok, nemcsak az egyházi, hanem a világi személyek is szabadon fogják el őket és égessék meg.⁹ Úgy vélem, hogy e szabályozás kimeríti a drákói szigor zsinórmértékét.

E jogszabályi rendelkezések alapján jól látható, hogy akkoriban még vallási kérdésekben is meglehetősen – mondhatni – kegyetlenül jártak el. Vallási toleranciáról szó sem volt, ellenkezőleg a lehető legsúlyosabb – eretnokségért – járó büntetési tételt írt elő a jogszabály, még hozzá nem is az egyházi jog, hanem a világi dolgokat szabályozó jogi szabályozás. Ebből a szempontból – a szerző véleménye szerint – kiemelkedő előrelépésnek számított a következő erdélyi korszak (és a későbbi tordai gyűlés).

3. Erdélyi hit és az abban gyökerező vallási türelem

3.1. Az erdélyi vallásügy általános bemutatása

A reformáció hullámai Erdélyig is eljutottak, ott idővel mély gyökereket eresztve. Fontos arra is utalni, hogy a legrégebbi római katolikus valláson kívül nem csak a két közismert – lutheránus és kálvinista – vallási irányzat, hanem egy harmadik, az anti-trinitarius (szentháromság-tagadó), másként unitárius irányzat is teret nyert az Erdélyi Fejedelemségben. Fontos tény, hogy a szász társadalom erdélyi rétegei a reformációt is igen hamar követték, így annak motorjaként is „szolgáltak”.¹⁰

Egyértelműen utalnunk kell arra is, hogy a magyarságra mindig is jellemző volt az „átesik a ló másik felére” tulajdonság érvényesülése, valahogy így történt ez az Erdélyi Fejedelemség formálódása során is, ugyanis, ahogy azt Trócsányi Zsolt is helytállóan megállapította János Zsigmond idején már az óhitű (tulajdonképpen a román néphez tartozó) papok megregulázására alkottak jogi szabályozást, ami a szerző véleménye szerint nem követendő.¹¹

---

⁹ „1525. évi IV. törvénycikk az idegen nemzetből való tisztek elmozdítandók s magyarokkal helyettesítendők, a lutheránusokat meg kell égetni

Továbbá a Fukkarok és az összes külső nemzetbeliek, kik az ország kincseit nyilván kimerítik és kiviszik, ez országból azonnal kitiltandók és kiküldendők, és helyökbe magyarokat kell tenni.

1. § Mindazonáltal, ha az idegen nemzetbeliek, bármilyen nyelvűek is, ő felségeiknek és ennek az országnak szolgálni akarnak, szokott zsoldért szabadon jöjjenek be és fogadják fel őket.

2. § De az ország végvidékein magyarok módjára kell szolgálniok és katonáskodniok.

3. § A császári és velencei követeket is ki kell küldeni az országból.

4. § A lutheránusokat is mind ki kell irtani az országból; és bárhol található, nemcsak az egyházi, hanem a világi személyek is szabadon fogják el és égessék meg.” (E szövegrészben a Fukkarok alatt a Fuggerek értendők, innen származik „fukar” kifejezésünk.)

Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1000–1526. évi törvénycikkek (szerk.: Márkus Dezső), Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899.

¹⁰ Fontos jelezni, hogy a négy bevett vallás mellett az Erdélyben megtelepedett oláhok a keleti ortodox vallásúak voltak, míg a reformáció során kialakult – kissé szektás jelleget viselő – szombatos irányzat követői túlnyomórészt az ószövetségi tanításokat követve, kvázi, mint az izraelita vallásúak szerveződtek és éltek. Sajnálatos, hogy a vallásszabadság kiterjesztése e rétegeket nem érintette. Az örmények az egyik bevett vallást, a római katolikust követték és követik, ld.: BALÁZS Katalin: *Örmények Erdélyben: példa a megtartó hitre.* <https://liget.ro/eletmod/ormenyek-erdelyben-pelda-a-megtarto-hitre#> (letöltés ideje: 2022.09.12.).

¹¹ TRÓCSÁNYI Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2005, 46.:

Ahogy már korábban esett szó erről, egyedülállónak számít, hogy Erdélyben, az 1568-as tordai országgyűlésen – a már korábban említett előzménytől (313.) eltekintve – a középkori Európában elsőként a jogi szabályozás keretében fogadták el a lelkiismereti és vallásszabadságot a négy fentebb említett hivatalos – bevett – felekezet vonatkozásában. Oly mértékben érvényesült a bevett egyházak és vallások vonatkozásában a jogegyenlőség, hogy azt mind a fejedelem, mind pedig az erdélyi országgyűlés védelmezte,¹² e tényt szintén egyedülállónak tekinthetjük a közép- és koraujkori Európa viszonyai közepette, ennek a jogi és politikai lenyomatáról a későbbiekben esik szó (sajnos ez nem vonatkozott az erdélyi oláh rétegre). Az 1568. évi törvény híres passzusa kimondta, hogy a prédikátorok minden helyen az evangéliumot prédikálják, hirdessék, ki-ki az ő értelmezése szerint, és a község, ha elfogadja, jó, ha nem, senki rá ne kényszerítse, mindegyik község oly prédikátort tarthasson, kinek tanítása a község közösségének tetszik, ennek okán senki a szuperintendensek közül, se mások a prédikátorokat ne bánthassák, ne szidalmazták a vallás miatt egymást, és nem megengedett, hogy a tanításáért bárkit fogsággal vagy telkétől való megfosztással fenyegetsenek, mert a hit Isten ajándéka, ez pedig hallásból következik, mely hallás Isten ígéje által van.¹³ Fontos utalni arra a tényre is, hogy a XVI. század során alakul ki a kálvinista egyházmegyei és esperesi szervezet.¹⁴

Az 1568-as évben megszületett fenti ediktummal egybehangzik a Biblia megfelelő passzusa, amely szerint a hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által.¹⁵

A vallásszabadság tárgyában a Bocskai által vezetett és sikerre vitt felkelést követően az azt lezáró 1606-os bécsi békekötés során a felek úgy rendelkeztek,¹⁶ hogy a vallás ügye

---

„[...] Csak az óhitű papok helyzetét szabályozza viszonylag számos törvény. A legelső, az 1568. januári törvény a régi hitet tartó román papok büntetésére hatalmazta fel János Zsigmondot. Az ortodox román papság jogi helyzete nem is változik lényegesen Mihai Viteazul idejéig. Az az 1600. júliusi országgyűlésen törvénybe is iktattatja a román papok személyükben való szolgálatmentességét (XXIV. tc), hogy aztán az 1600. október-novemberi lécfalvi gyűlés annál erősebben üssön vissza XIII. tc-ében: román pap a két román fejedelemségből nem jöhet be Erdélybe; az ortodox szerzeteseket (kalugereket) kitalítja az országból. Innen kezdve megint évtizedes hallgatás van az ügyben; csak az 1639. májusi országgyűlésen kerül tc-be (V), hogy a román papok földesuraknak tartozzanak honoráriumot fizetni (azok ti. oly jogokkal kívántak élni, mint a református papság), s jobbágyrendű pap fia jobbágy maradjon. [...]”

¹² Dr. KOLOSVÁRI Sándor: *Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyház-joga*, Kolozsvár, Stein János, 1877, 115.

¹³ HORVÁTH Attila: *A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig*.

http://real.mtak.hu/34851/7/vallasszabadsag_es_egyhajzog_tortenete_magyarorszagon.pdf (letöltés ideje: 2022.08.28.);

„[...] a prédikátorok minden helyen az evangéliumot prédikálják, hirdessék, ki-ki az ő értelme szerint, és a község, ha venni akarja, jó, ha nem, senki rá ne kényszerítse az ő lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, kinek tanítása neki tetszik. Ezért senki a szuperintendensek közül, se mások a prédikátorokat ne bánthassák, ne szidalmaztassék senki a vallásért senkitől, az előbbi constitutio szerint, és nem engedtetik meg senkinek, hogy a tanításáért bárkit is fogsággal vagy helyéből megfosztással fenyegetsen, mert a hit Isten ajándéka, ez hallásból leszen, mely hallás Isten ígéje által van [...]”

(A vallásszabadság ilyen jellegű jogi szabályozása már magában hordozta a jog uralmának csírát, így e tekintetben is kimutatható, hogy a később kialakult rule of law doktrínáját – egyedülálló módon – megelőzte az Erdélyi Fejedelemség jogi szabályozása.)

¹⁴ JUHÁSZ István: A székelyföldi református egyházmegyéek, *Erdélyi Tudományos Füzetek* 1947/201, 15–42.

¹⁵ *Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*, (ford.: Károli Gáspár, a továbbiakban: Károli Biblia) Bibliatársulat, Budapest, 1969, Pál levele a rómabeliekhez. 10. rész 17. vers:

„[...] Azért a hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által. [...]”

¹⁶ 1606. Bécsi béke:

„[...] Az első cikkelyre nézve

vonatkozásában az 1604. évi törvénycikkelyben¹⁷ foglalt szabályozást eltörlik, s egyúttal eldöntötték: (a) az uralkodó a Magyarországon élő mágnásokat és nemeseket, a koronához tartozó szabad és kiváltságos városokat, továbbá a magyar végvárakban állomásozó magyar katonákat, az ő vallásukban és hitükben soha és sehol háborgatni nem fogja, sőt (b) az említett összes karoknak és rendeknek a vallásuk szabad gyakorlása megengedett, de a római katolikus vallás sérelme nélkül és hogy a római katolikusok papsága, templomai és egyházai érintetlenül és szabadon maradjanak és amelyeket a zavaros időkben mindkét részről elfoglaltak, azokat – a római katolikus és protestáns felekezetek – egymásnak kölcsönösen visszaadják.¹⁸

Pár évtizedet ugorva itt már érdemes utalni arra is, hogy a nagy erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor az Erdélyben működő prédikátorokat és azok mindkét nembeli leszármazóit egységesen „valóságos, született és kétségtelen nemesek” jogaival ruházta fel.¹⁹

3.2. A vallásszabadság jogi és politikai lenyomata a fejedelmválasztó kondíciók tükrében

Az előző alfejezetben szó esett arról, hogy a négy bevett vallás vonatkozásában a vallásszabadság szavatolását jogilag és politikailag is szabályozták, azaz a fejedelmválasztó kondíciókban is leszögezték. Tekintettel arra, hogy a kondíciók az Approbatákba

---

A mi tehát a vallás ügyét illeti: erre nézve most a közönséges végzések, sőt még az ezerhatszáznegyedik évi legutolsó törvénycikkely sem állván ellent, miután ez az országgyűlésen kívül és az országglakók beleegyezése nélkül volt hozzáadva és ezért el is törlik, elhatározták:

1. § Hogy tudniillik a szentséges császári és királyi felség az ő korábbi elhatározásához képest (a melyre az országglakók a viszonzalásiratukban hivatkoznak), a karokat és rendeket, a kik csak Magyarországnak a határain belül élnek, összesen és egyenként, úgy a mágnásokat és nemeseket, mint közvetlenül a koronához tartozó szabad és kiváltságolt városokat; továbbá a magyar véghelyeken levő magyar katonákat, az ő vallásukban és hitükben soha és sehol megháborítani nem fogja, sem mások útján háborgatni és gátoltatni meg nem engedi.

2. § Hanem az előbb említett összes karoknak és rendeknek az ő vallásuk szabad gyakorlata és használata megengedve legyen, de a római katolikus vallás sérelme nélkül és hogy a római katolikusok papsága, templomai és egyházai érintetlenül és szabadon maradjanak és a melyeket ezekben a zavaros időkben mindkét részről elfoglaltak, azokat kölcsönösen ismét visszaadják. [...]

Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1526–1608. évi törvénycikkek (szerk.: Márkus Dezső), Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899.

¹⁷ 1604. évi XXII. törvénycikk hogy a vallásügyet a köztanácskozásokban és az országgyűléseken vakmerően senki ne bolygassa:

„[...] 7. § Minthogy pedig a császári és királyi szent felség, a boldog emlékü néhai felséges őseinek és elődeinek, úgy a római császároknak, mint a magyar királyoknak a példájára, a szentséges római katolikus hitet és vallást őszintén vallja és azt országaiban és tartományaiban is, főképpen e Magyarországon az annyi tévtanoktól és felekezetektől megtisztítva, a mindenható Isten dicséretére és dicsőségére mindenütt felvirágoztatni és terjeszteni óhajtja és uralkodói köteles tiszténél fogva azt tehetségéhez képest megoltalmazni és megvédelmezni törekszik:

8. § Ezért Ő szent felsége önkéntes elhatározásából és királyi teljes hatalmánál fogva, úgy Szent István királynak, a magyar nemzet apostolának, valamint a többi összes néhai felséges magyar királyoknak, az Ő felsége elődeinek az említett szent római katolikus hitre és vallásra vonatkozólag, bármely időben dicsőségesen és kegyesen kiadott és kihirdetett decretumait, végzéseit és cikkelyeit, éppen úgy, mintha azok a jelen levelébe szóról-szóra beiktatva és beírva volnának, eme különös cikkelyével kegyelmesen helybenhagyja és megerősíti:

9. § És hogy ezutánra, főképpen az ország közönséges gyűlésein és ennek fontos tárgyalásain, senki a vallásügyet a közös tárgyalások késleltetésére és félbeszakítására, bármely szín és ürügy alatt büntetlenül napirendre ne hozhassa, kegyelmesen megállapította és komolyan elhatározta, hogy az ilyen nyugtalankodók és új dolgok után kapkodók ellenében, a felséges néhai magyar királyoknak decretumaiban és cikkelyeiben megszabott büntetés szerint azonnal eljárjanak és azokat másoknak való példaadás végett multhatatlanul megbüntessék.”

Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1526–1608. évi törvénycikkek (szerk.: Márkus Dezső), Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899.

¹⁸ Vö.: OBORNI Teréz: *Erdély aranykora – Fejedelmek tündérkertje*, Rubicon Intézet, Budapest, 2021, 267–277.

¹⁹ TARNÓC Márton: *Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1978, 25.

becikkelyezésre kerültek és törvényerőre emeltettek, ezért érdemes három meghatározó erdélyi uralkodó, úgymint Báthory Gábor, Bethlen Gábor, valamint Brandenburgi Katalin kondícióinak a vallásokat érintő szakaszait elemezni.

Báthory Gábor fejedelem választási feltételeinek a legelső szakasza írja elő a vallás szabadságának fenntartását. Tulajdonképpen a vallás szabadságának fenntartására kötelezi önmagát a választás előtt a fejedelem és annak vonatkozásában személyválogatás nélkül kell minden rendet megtartania és védelmeznie, külön megjegyzést kap latinul, hogy azok szabad megtartásában, úgy, mint korábban, Zsigmond fejedelem idejében.²⁰

Bethlen Gábor választási feltételei esetében is a legelső szakasz írja elő a vallás szabadságának fenntartását. A nagy fejedelem is arra vállal kötelezettséget, hogy minden rendeket, személyválogatás nélkül szabadon megtart a vallásában és annak szokott gyakorlatában a jogszabályok szerint.²¹

Brandenburgi Katalin kondíciójánál már némi változást érzünk, hiszen ott már nem az első szakaszban, hanem a XI. szakaszban szerepeltetik a vallás szabadságának ügyét. A fejedelemasszony esetében elég rövidre fogva csak annyira térnek ki, hogy a négy bevett vallásban minden módosítás nélkül, minden rendeket megtartson az uralkodó.²²

A tárgyalt kondíciók tartalmának összehasonlító elemzését szolgálja a következő összegző táblázat.

	Báthory Gábor	Bethlen Gábor	Brandenburgi Katalin
Feltétel szerepeltetése:	I. szakasz (kiemelt fontosságú)	I. szakasz (kiemelt fontosságú)	XI. szakasz
Feltétel lényegi tartalma:	(a) a vallás szabadságának fenntartása, (b) személyválogatás nélkül kell minden rendet megtartania és védelmeznie	(a) a vallás szabadságának fenntartása, (b) személyválogatás nélkül történjen	a négy bevett vallást minden módosítás nélkül kell megtartani
Egyéb:	Külön hangsúlyt kap: a szabadság megtartása	Hangsúlyt kap: a szabadság megtartása	–

1. táblázat A fejedelmi kondíciók összehasonlítása (Forrás: a szerző saját szerkesztése)

²⁰ „ARTICULUS II. [...]

Conditiones ejusdem principis Gabrielis Báthori

I. Hogy a religio szabadságára magát megkötelezze és abban személyválogatás nélkül minden rendeket megtartson s óltalmazzon, in liberis eorum exercitiis, mint Sigmond fejedelem idejében. [...]

Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1540–1848. évi Erdélyi törvények (szerk.: Márkus Dezső), Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900.

²¹ „ARTICULUS III.

Conditiones principis Gabrielis Bethlen.

I. Hogy minden rendeket, személyválogatás nélkül szabadon megtart a religioban, és annak szokott exercitiumában az articulusok szerént. [...]

Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1540–1848. évi Erdélyi törvények (szerk.: Márkus Dezső), Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900.

²² ARTICULUS IV.

Catharina fejedelemasszony conditiói. [...]

XI. A négy recepta religiokban minden bántás nélkül, minden rendeket megtartson ő felsége. [...]

Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1540–1848. évi Erdélyi törvények (szerk.: Márkus Dezső), Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900.

A fentiek alapján a három uralkodóval kapcsolatosan megalkotott kondíciók vonatkozásában megállapítható, hogy nagyon fontosnak tartotta az akkori erdélyi közjogi felfogás a vallás szabad gyakorlását.

4. A társadalomban, kultúrában és a gazdaságban végbement változások

A tárgyalt zavaros idők nem csak az egyházakra gyakoroltak hatást, hanem a háborúkkal tarkított évtizedek visszavetették Erdély gazdasági fejlődését is, így a már kialakult gazdasági alapokhoz képest e korszak jelentős fejlődést nem tudott felmutatni.

Az Erdélyi Fejedelemségen belül a három államalkotó rendi nemzet: a magyar nemesség (natio Hungarica), székelyek (natio Siculica), szászok (natio Saxonica) a XVI-XVII. században is mindvégig ragaszkodtak saját korábbi jogrendjükhöz, valamint privilégiumaikhoz.²³ A rendek 1526 előtt megkötött uniójának fenntartása, valamint a közös érdekek alapján abban megfogalmazódó egységre törekvés a fejedelemség korában is az erdélyi államszervezet egyik alapvető szempontja volt. Ezek az uniók középkori szövetségekötésekre vezethetők vissza, amelyek közül közismert a kápolnai „unio fraterna” (1437), majd a medgyesi unió (1459), vagy az 1506. évi segesvári unió.²⁴

A rendiség gyengesége és a gazdaság nehézségei nagy mértékben a három natióra épülő erdélyi társadalom sajátosságaival, megosztottságával és részben az éppen végbemenő átalakulásával álltak összefüggésben. Az Erdélyi Fejedelemségben a magyar nemesi rétegen belül a legnagyobb problémát egyrészt politikai, másrészt gazdasági szempontból a nagybirtokos réteg hiánya jelentette. Ennek volt következménye, hogy a legnagyobb birtokos, a fejedelem mindenképp és mindenki fölött „állt”.

Annak ellenére, hogy a románok helyzete – a korábbiakban említettek miatt – nem volt a legjobbnak nevezhető, az anyanyelvi oktatás eszméjének meggyökerezése és a vallásszabadság fentiekben már tárgyalt megvalósulásával Bethlen Gábor idejében már nemcsak magyar nyelvű, hanem román oktatás is folyt. Fontos továbbá rámutatni arra is, hogy a Bethlen Gábor által alapított református fehérvári kollégium ügye fejedelmi érákat átívelő kérdésnek bizonyult, ugyanis az oszmán-tatár dúlás áldozataul esett kollégiumot – a református egyház címerében látható fönixmadárhoz hasonlóan, amely a hányatott sors allegóriája, mert a csodás madár a hamvaiból újjászületik –²⁵ I. Apafi Mihály, mint a kollégium második alapítója Nagyenyeden támasztotta fel.²⁶

5. Összegzés

A kutatás eredményeként megállapítható, hogy az Erdélyi Fejedelemség történelme során – köszönhetően a háborúknak, a külpolitikai szorongatottságnak – az erdélyi állam a vallásszabadság stabilizáló szerepkörét oly módon tudta alkalmazni, hogy az egyedülálló három natióra épülő rendi államban – az akkori viszonyokhoz képest – stabil társadalom szerveződött. További eredményként tartható számon az is, hogy a kultúra – a társadalom sokszínűsége

²³ Vö.: TEUTSCH, G. D.: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1874, 165–183.

²⁴ OBORNI Teréz: *Az állami keretek megváltozása: a keleti Magyar Királyságtól az Erdélyi Fejedelemségig*. http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_tortenelem/TOR0010_TAN_oborni.pdf (letöltés ideje: 2022.08.31.).

²⁵ Vö.: <https://regi.reformatus.hu/mutat/6163/> (letöltés ideje: 2022.08.13.).

²⁶ BEKE György: *Régi erdélyi iskolák. Barangolás térben és időben*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989, 173–178.

mellett is a szerző véleménye szerint – a vallásszabadságnak köszönhetően virágzott és ezáltal a nemzeti hagyományaink mentsvárává vált a középkori erdélyi állam.

Fontos kiemelni, hogy a fejedelmek és az országgyűlés támogatása – azaz a kellő politikai támasz – és megfelelő jogi szabályozás – amelyek közül kiemelendők a fejedelmválasztási kondíciók – nélkül nem valósulhatott volna meg az erdélyi vallásszabadság, amely utóbbi az Erdélyi Fejedelemség egyedülálló jellegét egyértelműen megerősíti. A szerző véleménye szerint a vallási türelem kiemelkedően fontos nemcsak az Erdélyi Fejedelemség akkori életében, hanem mai korunkban is, legyen szó akár ateizmusról, akár bármely más (keresztyén, muzulmán, hindu stb.) vallás szabad gyakorlásáról.²⁷

A kultúra virágzását egyrészt jelzi az egyházi iskolák alapítása és fennmaradása, másrészt hasonlóképpen fontos momentum például Bethlen Gábor hitbéli meggyőződésén alapuló oktatás-fejlesztése.

A vallásszabadság kérdéskörének fontosságát mi sem bizonyítja jobban, hogy még a fejedelemség alkonyát jelző 1691. évi Diploma Leopoldinum – ami a szerző véleménye szerint a Habsburgok és az akkori elit nagyságát és széles-látókörűségét is bizonyítja – legelső pontja is a következő megfogalmazással élt:

„[...] Először. Semmit sem változtatunk az Erdélyben bevett vallások ügyében, ez idő szerint meglevő templomaik, iskoláik lelkészségeik tekintetében, és nem vezetünk be más papságot vagy egyházi személyeket; ennek ellenkezőjét soha nem fogja elérni az egyházi vagy világi rend semmiféle tiltakozása sem; olyan értelemben azonban, hogy a katolikusok saját költségükön, tehát a többi vallás legcsekélyebb megterhelése nélkül, Kolozsvárott, jelenlegi imaházuk helyén templomot építhetnek, továbbá: Gyulafehérvárott, a nemrégiben Báthori Kristóf által emelt, ez idő szerint azonban romban álló templomukat helyreállíthatják; ugyanazon katolikusok minden helységben - ha kevesen vannak és jövevények, akkor magánmódon, ha azonban sokan vannak, akkor nyilvánosan - gyakorolhassák vallásukat és meglegyen nekik templomépítési joguk, ugyanúgy, ahogyan mindez megilleti a többi bevett erdélyi vallást is, abban az esetben, ha tagjai az adott helységben többségben vannak. [...]”²⁸

---

²⁷ Vö.: TRÓCSÁNYI László: Foreword, in: *Comparative Constitutionalism in Central Europe* (eds.: Lóránt Csink – László Trócsányi), Central European Academic Publishing, Miskolc – Budapest, 2022, 15.

(A szerző véleménye szerint a vallásszabadság kérdésköréhez – mai világunk trendjeit is figyelembe véve – hasonlóan nagyon fontos szabályozási tárgykör a véleménynyilvánításhoz való jog szabályozása, legyen ebben az esetben szó akár pozitív, akár negatív vélemény kinyilvánításáról, mindkettőnek megengedettnek kell lennie.)

²⁸ 1691. évi Diploma Leopoldinum. http://www.alkotmanyossagi-muhely.hu/naptar_julius_kep.htm (letöltés ideje: 2022.09.20.).